

دریاچه ارومیه

و راهبردهای گردشگری

قابلیت‌ها و گونه‌شناسی

مقدمه

نحوه گذراندن اوقات فراغت به عنوان زمانی که انسان در بیداری بتواند آن را به میل و دلخواه خود، بدون هیچ گونه اجبار و الزامی بگذراند، امروزه بسیار مورد توجه قرار گرفته است. گردشگری نیز به عنوان یکی از گونه‌های گذران اوقات فراغت، باب تازه‌ای از سفرهای مورد نیاز انسان در قرن بیست و یکم است که می‌رود به عنوان یک «صنعت بدون دود»، عالمگیر شود. به عبارت دیگر، گردشگری نه تنها یک خواسته، بلکه یک نیاز است. این خود سبب آن شده است که گردشگری چرخه عظیم سرمایه‌ای را به حرکت درآورد که از مرز میلیاردها دلار می‌گذرد؛ همان گونه که تعداد گردشگران نیز در سطح متفاوت از مرز میلیون‌ها نفر گذشته است. بنابر آمار سازمان جهانی گردشگری (WTO)، تعداد گردشگران سال ۲۰۰۲ میلادی در سطح جهان از مرز ۷۰۰ میلیون تجاوز کرد که نسبت به سال‌های قبل، از حدود ۳/۱ درصد رشد بیش‌تر برخوردار بوده است.^۱

بر این مبنا، گردشگری در جهان امروز به صنعتی بدل شده است که در کنار دیگر صنایع نظیر اطلاعات و رایانه، جلوه‌هایی از اقتصاد پسا صنعتی را رخ می‌نماید. اقتصاد گردشگری، یکی از بهترین گونه‌های تأمین درآمد و ایجاد اشتغال است و از دید اقتصادی، یکی از سریع‌ترین راه‌های بازگشت سرمایه است و بالاترین ضریب انباشت سرمایه را داراست.^۲ بر این مبنا می‌تواند راهگشای بسیاری از مشکلات اقتصادی و یکی از گونه‌های توسعه همه‌جانبه محسوب شود.

امروزه بیش از ۸۰ درصد فعالیت‌های گردشگری در کشورهای پیشرفته انجام می‌شود و فشار این فعالیت بر محیط‌های طبیعی و فرهنگی آن قدر زیاد است که هم گردشگران و هم اداره‌کنندگان این صنعت، به شدت چشم به محیط‌های طبیعی و فرهنگی دست‌نخورده دارند. بنابراین، درحال حاضر کیفیت محیط یکی از مهم‌ترین عواملی است که گردشگران بین‌المللی در پی آنند.^۳ همچنین در ابعاد داخلی، وجود قشر عظیم جمعیت جوان می‌تواند که زمینه‌های گذران

اوقات فراغت آن‌ها در چارچوب گردشگری فراهم شود و این خود جریان گردشگری داخلی را شکل می‌دهد.

در ایران با توجه به قابلیت‌ها و جاذبه‌های بسیار گردشگری، دسترسی به هدف جذب گردشگران خارجی و داخلی بسیار امکانپذیر است؛ به گونه‌ای که می‌توان در چارچوب یک آمایش گردشگری، به شناخت پدیده‌ها و تغییرات فضایی حاصل از آن در نواحی گوناگون کشور پرداخت. توسعه گردشگری در کشور باتوجه به نیاز ایجاد اشتغال و تأمین درآمد، یکی از ضروری‌ترین راهکارهای توسعه اقتصادی و دستیابی به هدف‌های ذکر شده است.

در میان جاذبه‌های گردشگری ایران، دریاچه ارومیه در آذربایجان، یکی از بهترین جاذبه‌های گردشگری در چارچوب محیط طبیعی و کنشگران انسانی محسوب می‌شود که می‌توان از طریق شناخت قابلیت‌ها و ترسیم راهبردهای آینده، با اتکا به این جاذبه گردشگری، زمینه رشد صنعت گردشگری و توسعه منطقه‌ای را در ابعاد متفاوت، با نگرشی در چارچوب پایداری منابع در این منطقه مهیا کرد.

دریاچه ارومیه

دریاچه ارومیه در قسمت غربی فلات ایران، بین عرض جغرافیایی ۹° و ۳۷° تا ۱۲' و ۳۸° شمالی و طول جغرافیایی ۶' و ۴۵° تا ۵۴' شرقی قرار دارد^۷ و ارتفاع آن از سطح دریاهای آزاد برابر ۱۲۷۴ متر است.^۸ این دریاچه شبیه گودالی تقریباً مستطیل شکل است که از شمال به جنوب کشیده شده و آذربایجان را به دو قسمت غربی و شرقی تقسیم کرده است. وسعت این دریاچه حدود ۴۶۰۰ کیلومتر مربع است که از این نظر بزرگ‌ترین دریاچه داخلی ایران به شمار می‌رود که از شمال به حوضه آرس، از جنوب به کوه‌های کردستان، از غرب به کوه‌های مرزی ایران و ترکیه و از شرق به کوه‌های سهند و سیلان منتهی می‌شود.^{۱۱}

طول تقریبی دریاچه ارومیه در حدود ۱۳۵ تا ۱۵۰ کیلومتر و عرض آن برابر ۱۵ تا ۵۰ کیلومتر است. این دریاچه با دارا بودن ۲۲۰ تا ۲۸۰ گرم در لیتر از نمک‌های گوناگون به صورت محلول، در ردیف یکی از مهم‌ترین دریاچه‌های فوق‌اشباع (Hypers. lins) از نمک محسوب می‌شود.^{۱۱} مقدار املاح موجود در آن، هنگام کم‌آبی ۱۵۵ گرم در لیتر و هنگام پرآبی ۱۱۱/۳ گرم در لیتر است که قسمت اعظم این املاح را کلرورها، برمور، یدور، سدیم، منیزیم و سولفات دوفر تشکیل می‌دهد.^{۱۲} مطالعات انجام شده در سال ۱۳۷۹ نشان می‌دهد، دوره کم‌آبی که از اواخر سال ۱۳۷۴ آغاز شده است و تاکنون ادامه دارد، تأثیر مهمی در افزایش غلظت عناصر فوق داشته است.^{۱۳} باتوجه به شوری بالای آب این دریاچه هیچ موجود زنده‌ای به جز حیوانات سخت پوست (خرچنگ) در آن یافت نمی‌شود. در قعر دریاچه، رستنی‌هایی از نوع جلبک‌های کبود (Cyanofyces) دیده

می‌شوند. همچنین نوع دیگری از این جلبک‌ها به نام (antromfa intestinalis) روی سنگ‌های دریاچه و بین گل‌ولای می‌رویند که به علت وزش بادهای شدید از جا کنده می‌شوند، در سطح آب شناور می‌مانند و غذایی برای پرندگان دریاچه محسوب می‌شوند.^{۱۴}

گنجایش دریاچه ارومیه حدود ۱۲ میلیارد متر مکعب برآورد شده و عمق متوسط آن ۴ متر است. عمق دریاچه در قسمت شمالی بین ۵ تا ۶ متر و در قسمت جنوبی و جنوب غربی به ۱۴ تا ۱۷ متری رسد.^{۱۵} تغییر سطح آب دریاچه در ایام سال کاملاً محسوس است. در فصل تابستان، آب دریاچه حدود یک متر پائین می‌رود، به طوری که از مساحت دریاچه، حدود ۱۵۰ کیلومتر مربع آن خشک می‌شود و در سواحل دریاچه، زمین‌های باتلاقی شکل می‌گیرد.^{۱۶}

از نظر مورفولوژی، وسط دریاچه مجمع‌الجزایری با قریب به پنجاه جزیره و در قسمت شمالی آن جزیره بزرگ‌تری به نام «شاه داغی» واقع شده است. به طور کلی، این دریاچه ۱۰۲ جزیره و صخره سنگی دارد که همه آن‌ها به غیر از جزیره اسلامی، غیرمسکونی هستند. بزرگ‌ترین این جزیره‌ها جزیره قویون داغی (کبودان) است که در سه کیلومتری رحمان‌لو قرار دارد.^{۱۷} این دریاچه به علت قابل کشتیرانی بودن بنا داری دارد که مهم‌ترین آن‌ها شرفخانه و گلخانه هستند و در زمینه حمل و نقل مسافر و بار و انبارداری فعالیت می‌کنند.

جاذبه‌ها و قابلیت‌های گردشگری

قابلیت‌های گردشگری دریاچه ارومیه را می‌توان بر پایه این موارد مورد بررسی قرار داد. آنچه بیش از همه می‌تواند مورد توجه گردشگران قرارگیرد، ژئومورفولوژی و همچنین پوشش گیاهی و حیات وحش دریاچه است.

جزیره‌ها

در این دریاچه مجموعاً ۱۰۲ جزیره و صخره سنگی وجود دارد. مساحت کل این جزیره‌ها ۳۳۴۸۶ هکتار و مساحت جزیره‌ها بزرگ و معروف آن از جمله قویون داغی (کبودان)، اشک داغی، اسپیر، آرزو

یکی از جزایر آهکی واقع در شرق دریاچه ارومیه (مشت عثمان)

پوشش گیاهی

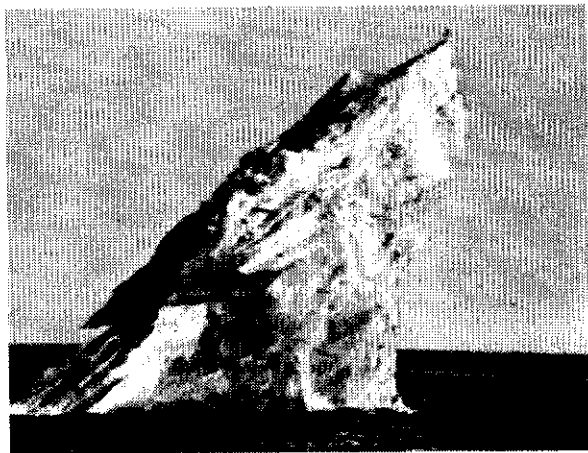
پوشش گیاهی و فرم های حیاتی مهم جزیره ها که حیات جانوری پارک ملی دریاچه ارومیه وابسته به آن هاست، به چهار گروه متفاوت تقسیم می شوند که عبارتند از: سوزنی برگان شامل سرو کوهی یا ارس؛ درختان و درختچه های پهن برگ خزان کننده از قبیل بنه یا پسته وحشی و داغداغان؛ گراس ها، گونه های علفی و شیرابه دار؛ گونه های خشبی و چوبی که مجموعه آن ها در ۱۴۹ جنس و ۵۵ تیره شناسایی شده است. به طور کلی، از نظر فیزیولوژی جامع گیاهی، جزایر استپی و شامل گیاهان یکساله مانند خانواده گندمیان و گیاهان پایا مثل بنه و انواع درختچه ها هستند. گونه های غالب رویش های پارک بوشان، از خانواده مرکبات هستند.^{۲۱}

حیات وحش

یکی دیگر از قابلیت های گردشگری دریاچه، به حیات وحش آن شامل انواع پستانداران، پرندگان و خزندگان مربوط است که در این بین بدون شک پرندگان بارزترین و باارزش ترین نشانه های حیات در دریاچه ارومیه هستند.^{۲۲} تاکنون ۱۸۶ گونه متعلق به ۲۲ خانواده از پرندگان بومی و مهاجر در پارک ملی دریاچه ارومیه شناسایی شده است.^{۲۳} دریاچه ارومیه با وسعت زیاد، جزایر متعدد، سواحل کم عمق و از همه مهم تر، امنیت و آرامشی که به میهمانان خوش پرواز ارزانی می دارد، یکی از مهم ترین زیستگاه های پرندگان مهاجر است و از نظر تنوع و زیبایی، در سطح قاره آسیای نظیر است. در فصل های بهار و تابستان، دریاچه ارومیه به بزرگ ترین منطقه زادوولد برخی از پرندگان تبدیل می شود که مهم ترین آن ها عبارتند از:

فلامینگو (مرغ آتشی): این پرندگان هرساله از فروردین ماه قسمت های جنوبی ایران و خلیج فارس را ترک و در دسته های ۳۵ تا ۶۵ هزارتایی، در جزایر دریاچه ارومیه زادوولد می کنند.

فلامینگو در حال دودیدن بر روی آب، قبل از پرواز

یک جزیره آهکی

و شاهی (اسلامی) روی هم رفته به ۳۲۶۴۰ هکتار می رسد که در این بین، جزیره کبودان بزرگ ترین آن ها و تنها جزیره این دریاچه است که در طول سال آب شیرین دارد. علاوه بر این جزیره ها که در میان وسعتی از آب شور دریاچه، در اثر بارش باران های بهاری و پائیزی و وجود خاک حاصلخیز، حیات گیاهی و جانوری متنوعی دارند و چهره و چشم انداز کم نظیری را به وجود آورده اند.^{۱۸} صخره های آهکی بیرون آمده از آب دریاچه نیز منظره بسیار دیدنی و زیبایی را خلق کرده اند که هر بیننده ای را مسحور می سازند. در این مورد می توان به جزیره «مشت عثمان» اشاره کرد که از دور به شکل مشتی بسته است.^{۱۹}

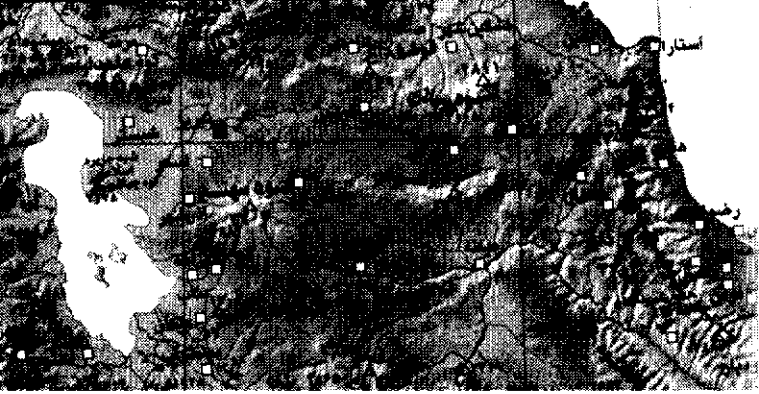
دره ها

دره های موجود در جزایر بزرگ دریاچه ارومیه به عنوان زیستگاه های اصلی حیات وحش، پرندگان و پستانداران، از دیگر جاذبه های گردشگری دریاچه هستند. این دره ها عبارتند از:

الف) در جزیره کبودان، دره های رزرا، قوچ دره سی و (دره قوچ)، حسن آقا دره سی (دره حسن آقا)، جن دره سی (دره جن)، گوله دره سی، شکارگاه، قره داغ بزرگ و قره داغ کوچک که به دلیل وجود چشمه های آب شیرین، پوشش گیاهی نسبتاً خوب، سنگ آب ها، دوری از محل ساختمان ها و مسیر حرکت شناورها، بهترین زیستگاه های قوچ و میش ارمنی، پلنگ و انواع پرندگان بومی و مهاجر هستند.^{۲۰}

ب) در جزیره اشک، دره های زرشک دره، کت دره سی، داغداغان، شور دره لار (دره های شور) بایگوش دره سی (دره جغد) و دره امیرخان که به علت دارا بودن پوشش گیاهی بسیار خوب و سنگ آب های عمیق، مهم ترین زیستگاه گوزن زرد ایرانی هستند.

ج) در دامنه های شمالی و جنوبی جزیره اسپیر، دره های سرسبز، اسکله و کت دره سی با انبوه درختان و درختچه ها، منبع ذخیره آب ۵۰ متر مکعبی و ده منبع آب چشمه طبیعی که زیستگاه اصلی گوزن های مهاجر هستند.

پرواز فلامینگوها از سطح تالاب

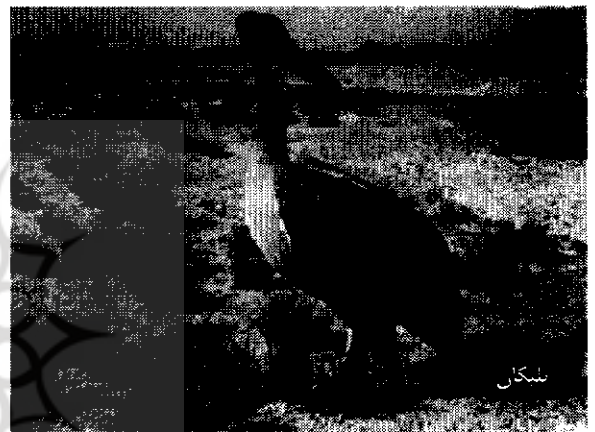
پرنده رنگین پرو فعال بوده است، سکون و آرامشی دلپذیر به خود می‌گیرد. فلامینگوها، پلیکان‌ها، کاکایی‌ها و حتی بسیاری از تنجه‌ها و آنقوت‌ها به سوی نقاط جنوبی و گرمسیر پرمی‌کشند. ولی این آرامش ظاهری و کوتاه چندان دوامی ندارد و تقریباً بلافاصله پس از مهاجرت پرنده‌گان تخمگذار از دریاچه، گروه‌های پرنده‌گان آبرزی مهاجری که دوران جوجه‌دارشدن خود را در سرزمین‌های سردسیر شمالی سپری کرده‌اند، از راه می‌رسند تا زمستان را در دریاچه ارومیه به سر ببرند. به این ترتیب، دریاچه در فصل‌های گوناگون، به عنوان زیستگاه و محل تغذیه مورد استفاده پرنده‌گان قرار می‌گیرد.

علاوه بر سطح دریاچه و جزایر آن، در حاشیه‌ها و به خصوص حاشیه‌های جنوبی، نیزارها و تالاب‌های آب شیرین فراوان و متعددی وجود دارند که آب آن‌ها از چشمه و یا رودخانه‌های موجود تأمین می‌شود. همین تالاب‌ها هستند که میزبان گروه دیگری از پرنده‌گان نظیر: غازخاکستری، کله‌سبز، نوک پهن، اردک سرخ‌نایی، اردک سرسفید هستند و در این همزیستی بزرگ و پیچیده طبیعت، مهمانانی دیگر به حساب می‌آیند. ^{۲۴} درنهایت، همه این شرایط و امکانات باعث جذب گروه‌های متنوعی از پرنده‌گان در جزایر می‌شود که ارزش پارک را در دنیا به عنوان نمونه‌ای برجسته از میراث طبیعی تثبیت می‌کنند.

پستانداران: پستانداران مهم پارک ملی ارومیه منحصر به یک راسته از زوج سمن از دو خانواده گاوسانان و گوزن‌ها یعنی گوسفند وحشی نژاد ارمنی و گوزن زرد ایرانی هستند، گوزن زرد خالدار به نام علمی "Dama mesopotamica" یکی از نادرترین گوزن‌های جهان است.

پلیکان سفید (مرغ سقا): تعداد این پرنده‌گان در فصول تخم‌گذاری بالغ بر ۱۶ هزار است که در جزایر دوقوزلار (جزایر سه گانه) در جنوب دریاچه، تخم‌گذاری و جوجه‌های خود را با صید ماهی‌های رودخانه‌های آب شیرین مجاور تغذیه می‌کنند.

تنجه یا مرغ بادکوبه‌ای: که هر سال حدود ۵ تا ۱۰ هزار جفت از آن‌ها در منطقه به زاد و ولد می‌پردازند. علاوه بر پرنده‌گان فوق که کلونی و اجتماع آن‌ها در آسیایی نظیر است، پرنده‌گان دیگری مانند: کاکایی نقره‌ای، کاکایی صورتی، آنقوت و کفچه نوک تیز، دسته‌های چند هزارتایی، در جزایر مختلف تولید مثل می‌کنند.

جالب این است که چهره دریاچه ارومیه فصل‌های پاییز و زمستان به کلی دگرگون می‌شود. پهنه آب‌های لاجوردی که در بهار و تابستان شاهد جنب و جوش حاصل از لانه‌سازی و جوجه‌آوری هزاران هزار لانه‌سازی لک‌لک سفید در جزایر دریاچه ارومیه

خزندگان: در جزایر دریاچه ارومیه، خزندگان متفاوتی از جمله آفتاب پرست، مارمولک، انواع مارهای سمی و نیمه سمی از جمله افعی و مار آتشین یافت می شوند. اما در این بین، جزیره اشک از نظر تنوع گونه و کثرت آن ها بیشترین تعداد را دارد. همچنین، خزندگان جزایر هم رنگی فوق العاده ای با محیط دارند و گاهی حتی از فاصله دومتري هم قابل تشخیص نیستند.^{۲۵}

سواحل دریاچه

از دیگر جاذبه های گردشگری دریاچه ارومیه، سواحل زیبای آن هستند که در محل تلاقی دو محیط متفاوت طبیعی (خشک و دریا) همراه با هوای لطیف و نسیم دریا و آفتاب درخشان و آب کبود و بنفش پهناور، منظره خوش رنگ دیده نوازی را به آن می دهند. همچنین لجن مخصوص سواحل دریاچه، از نظر لجن درمانی حائز اهمیت فراوان است. «به خاطر گرمای موضعی ثابت و تأثیر رادیواکتیو تبه و گوگرد موجود در آن، جریان خون در عروق و رگ های بسیار ریز تحت جلدی و مفاصل دردناک بیماران رماتیسمی تسریع می شود و کمک مؤثری به بهبود آن ها می کند.»^{۲۶}

دریایی شامل فعالیت هایی است که مستلزم مسافرت از یک محل اقامت، و تمرکز روی محیط دریایی است.^{۲۷} دریاچه ارومیه را نمی توان دارای تمامی وابسته های تعریفی گردشگری دریایی دانست، ولی، با کمی اغماض قابلیت های این دریاچه نمی تواند در برگیرنده این گونه از گردشگری باشند.

وجود سواحل گسترده و مناظر زیبای حاصل از چشم انداز دریاچه ارومیه، با قابلیت های انجام فعالیت های تفریحی همچون قایقرانی، شنا و نظیر این ها، همراه با لطافت آب و هوایی آن به خصوص در فصل های گردشگری دریایی (تابستان)، این امکان را مهیا کرده است که در مقیاس وسیع بتوان، جلوه هایی از محصول گردشگری دریایی را برای تقاضای فزاینده داخلی به خصوص قشر جوان جامعه، عرضه کرد. هر چند نباید از نظر دور داشت که گردشگری دریایی در ابعاد گوناگون بر پایه گردشگری طبیعی و با انگیزه های تفریحی شکل گرفته و خود به دو عامل ابزارها و وسایل لازم همراه با ضریب ایمنی مورد نیاز وابسته است.^{۲۸} در این میان، برآورد تقاضا برای گردشگری و تفریحات مربوطه در دریاچه ارومیه با دو سطح رابطه دارد: یکی مکان های عمومی با تفریحات وابسته به دریاچه و دیگری، تنوع فعالیت های تفریحی که می تواند به طور عمومی مورد استفاده قرار گیرد.^{۲۹}

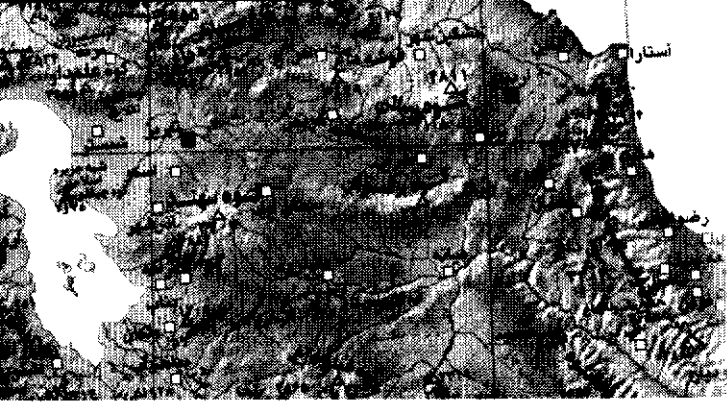
تصویری از نالاب های اطراف دریاچه

گردشگری سلامتی یا درمانی: به این گونه گردشگری افراد گروه هایی علاقه دارند که برای استفاده از تغییر آب و هوا (با هدف پزشکی درمانی)، استفاده از آب های معدنی، گذران دوران نقاهت، معالجه و نظیر این ها، مسافرت می کنند.^{۳۰} به طور کلی، گردشگری در مفهوم سلامتی معنی وسیعی را در بر می گیرد. انسان برای بهبود و به دست آوردن شفا، از دوره های نخستین به منابع هیدرومینرال (Hydrothermal) و هیدروترمال (Hydrominral) موجود در طبیعت و یا داخل غارها توجه زیادی کرده است.^{۳۱} دریاچه ارومیه نیز با توجه به ویژگی های لجن درمانی در آن، می تواند جاذب این گونه از گردشگری باشد. وجود املاح و مواد معدنی در لجن های سواحل دریاچه ارومیه، قابلیت درمانی بالایی را پدید آورده است. همان گونه که قبلاً ذکر شد، این لجن ها با خاصیت درمانی خود می توانند برای بهبود بیماری هایی همچون روماتیسم مفید واقع شوند. این خود ایجاب می کند که با شناسایی مکان مدنظر برای جذب گردشگری سلامتی، زمینه های لازم فراهم آید.

گونه شناسی گردشگری دریاچه: گونه شناسی گردشگری می تواند از یک سو در زمینه عرضه محصول گردشگری در چارچوب ایجاد تقاضا و بازاریابی مفید واقع شود و از دیگر سو، راهبردهایی را در زمینه فراهم آوردن تسهیلات و خدمات مورد نیاز فعالیت های گونه های گوناگون گردشگری به دست دهد. با توجه به آنچه از قابلیت های گردشگری دریاچه ارومیه بیان شده، می توان زمینه های جذب گونه های گردشگری را بازشناخت و بر این مبنا، گونه های گردشگری دریاچه ارومیه را به صورت زیر مورد بررسی قرارداد:

گردشگری دریایی: این گونه از گردشگری، با توجه به وابسته های تعریفی خود که شامل جنبه های فیزیکی از لحاظ تلاقی خشک و آب به عنوان نواحی ساحلی و همچنین جنبه های بیولوژیکی همچون شوری و جزرومد است، این گونه تعریف می شود. «گردشگری

اکوتوریسم (طبیعت گردی): گردشگری در طبیعت یا اکوتوریسم در برگیرنده تمام مسافرت هایی است که به منظور لذت از طبیعت انجام می گیرند و در آن، حفاظت از محیط زیست و پایداری جاذبه های طبیعی، اهمیت بسیار دارد. همچنین افزایش درآمد و اشتغال یا به طور کلی سطح رفاهی جامعه محلی نیز مدنظر است.^{۳۲} جریان های اکوتوریستی می تواند شامل گردشگرانی باشد که:

۱. طبیعت گردانی پروپاقرص هستند. بیش تر آن محقق و دانشمندند.

۲. برای دیدن مناطق حفاظت شده سفر می کنند.

۳. خواهان سفری جالب و جذاب به مناطقی طبیعی، همراه با دیگر فعالیت های مدنظر هستند.

۴. به طور اتفاقی، در قسمتی از یک مسافرت وسیع تر، دیدن جاذبه های طبیعی را تجربه می کنند.^{۳۳}

اکوتوریسم امروزه در سطح جهان مطرح است و بنا بر پیش بینی های سازمان جهانی گردشگری، در دهه های اول قرن بیست و یکم رشد ۲۰ تا ۳۰ درصد خواهد داشت.^{۳۴}

این گونه از گردشگری بر پایه قابلیت های دریاچه ارومیه، به خصوص در زمینه پوشش گیاهی و حیات وحش و دارا بودن مناطق حفاظت شده متعدد، یکی از مهم ترین گونه های گردشگری است. که با توجه به سهم عمده اکوتوریسم در گردشگری پایدار و با در نظر گرفتن سطح رفاه ساکنان محلی و توانایی های این گونه از گردشگری در جذب گردشگران خارجی از کشورهای پیشرفته ضروری است که در این منطقه به تقویت عرضه محصول اکوتوریستی توجه بیش تری شود. اکوتوریسم در دریاچه ارومیه می تواند برای مردم محلی و کارکنان صنعت گردشگری، به منظور بهره وری و همچنین ایجاد تجربه سطح بالا برای گردشگران فرصت های بسیاری را فراهم آورد.^{۳۵}

گردشگری روستایی: این گونه از گردشگری در چارچوب گردشگری پایدار، به عنوان بهره وری از جاذبه های طبیعی و انسانی روستا در جهت پویایی اقتصاد روستایی مطرح است. گردشگری روستایی شامل تمامی فعالیت هایی است که در محیط روستا و پیرامونش، با توجه به روابط متقابل انسان و محیط و سطوح فناوری و فرهنگ، بر پایه جاذبه های روستایی صورت می گیرد. با توجه به آن که در اکثر نواحی ساحلی دریاچه ارومیه، روستاهایی وجود دارند، این گونه گردشگری می تواند در بهره وری اقتصادی از منابع طبیعی، به منظور افزایش سطح درآمد و ایجاد اشتغال برای مازاد نیروی کار، مفید واقع شود. همچنین، به دست آوردن نمک از آب دریاچه به عنوان یک منبع درآمد و نیز انتقال دام و کوچ به جزایر درون دریاچه برای چرا^{۳۶}، می تواند به عنوان جاذبه مدنظر قرار گیرد.

به طور کلی، وجود آداب و فرهنگ سنتی همراه با جاذبه های طبیعی می تواند، آن هایی را که مایلند از این هسته نژادی سنت درستی درکی داشته باشند، به خود جلب کند. در این میان، گردشگری روستایی در دریاچه ارومیه می تواند دربرگیرنده کلیتی از تمامی فعالیت های گردشگری باشد که در یک سیستم گردشگری، بازخوردهای مثبتی را در این منطقه شکل می دهند. این گونه از گردشگری می تواند: رشد اقتصادی، ایجاد تنوع و ثبات در اشتغال و حفظ مشاغل دیگر، تجارت و صنایع، فرصت هایی برای رشد درآمد

به صورت فعالیت های چندگانه، ایجاد بازارهای جدید برای محصولات کشاورزی و گسترش میانی اقتصاد منطقه ای را سبب شود.^{۳۷}

راهبردهای توسعه

در راستای گونه شناسی گردشگری در دریاچه ارومیه لازم است که راهبردهای توسعه برای دستیابی صنعت گردشگری به هدف های مورد نظرش در این منطقه، ترسیم شود. در این بین، در نظر گرفتن تمامی ابعاد صنعت گردشگری، عرضه و تقاضای محصول، آثار اجتماعی-فرهنگی، پایداری منابع و افزایش سطوح توسعه همه جانبه می تواند مفید واقع شود. در وهله اول، در زمینه های عرضه و تقاضا، راهبردهای توسعه باید بر پایه افزایش خدمات و تسهیلات گردشگری و بالا بردن ضریب اطمینان و کارایی فعالیت های جنبی مدنظر گونه های متفاوت گردشگری و به طور کلی، افزایش کیفیت محصول گردشگری، قرار گیرد و باید کوشید، ظرفیت پذیری گردشگری در این منطقه همراه با امکانات مورد نیاز افزایش یابد.

بر پایه آمار موجود، کل ظرفیت امکانات اقامتی و سکونتگاهی گردشگری در منطقه مورد نظر، تنها در حدود ۱۴۸ تا ۲۱۲ تخت است، در حالی که تعداد بازدیدکنندگان در فصل تابستان، یعنی فصل گردشگری این منطقه، در هر ماه برابر ۵۰ هزار گردشگری داخلی است.^{۳۸} این رقم، در کنار ۱۳ هزار گردشگر خارجی که در طول یک سال (۱۳۸۰) از این منطقه بازدید کرده اند، پائین بودن قابلیت های عرضه خدمات به گردشگران در این منطقه را نشان می دهد. بر این مبنا، در راستای عرضه محصول گردشگری، راهبردهایی همچون افزایش ظرفیت پذیری و امکانات اقامتی، قابلیت دسترسی به جاذبه ها، افزایش کیفیت و کمیت فعالیت های جنبی و تفریحی، برآورد مشاغل رسمی و غیررسمی، ترغیب و تشویق سرمایه گذاری خصوصی به فعالیت در این صنعت، با توجه به ضریب بالای انباشت سرمایه و بازگشت کوتاه مدت آن، آگاهی و آموزش ساکنان محلی در مورد ضرورت ها و هدف های مدنظر از توسعه صنعت گردشگری و نگرش های برنامه ریزی با رهیافت گردشگری پایدار، باید مورد توجه قرار گیرد.

در زمینه تقاضای گردشگری یا به طور کلی مصرف کنندگان صنعت گردشگری، در وهله اول شناخت بازارها همراه با بازاریابی و برآورد تقاضا در بازارهای بالقوه داخلی و خارجی مطرح است. بازاریابی

نتیجه گیری

همان گونه که بیان شد، دریاچه ارومیه با دارا بودن قابلیت های بسیار قابل توجه، توانایی آن را دارد که به یکی از کانون های مهم گردشگری در سطح داخلی و خارجی تبدیل شود. آنچه بیش از همه در رویکرد گردشگری به دریاچه ارومیه مورد توجه است، در نظر گرفتن گونه های متفاوت گردشگری برای توسعه در چارچوب راهبردهای ارائه شده است. از قابلیت های این دریاچه، برای گردشگری، اکوتوریسم است که می تواند علاوه بر طبیعت گردان داخلی، زمینه ساز جذب گردشگران خارجی باشد. به این منظور باید بازارهای بالقوه، به خصوص در کشورهای توسعه یافته را شناسایی کرد تا ضمن کسب درآمد ارزی، افزایش سطح اشتغال نیز امکان پذیر شود. هرچند گردشگران داخلی در زمینه گردشگری دریایی با توجه به پارامترهای اجتماعی- فرهنگی جامعه در اولویت قرار دارند، ولی ویژگی های شاخص این دریاچه در زمینه های متفاوتی که ذکر شد، خود می تواند نقطه اتکایی در زمینه جذب گردشگران خارجی باشد.

ایجاد پارک های دریایی و تأمین امکان دسترسی به جزیره ها به وسیله بخش های دولتی و خصوصی، می تواند راهکار مناسبی برای توسعه جاذبه گردشگری در این منطقه باشد.^{۲۶} در زمینه قابلیت های درمانی نیز لازم است تا احداث یک مؤسسه هیدروترمال و مهمانخانه ها و آسایشگاه های مربوطه در مناطق گوناگون سواحل این دریاچه مدنظر قرار گیرد.^{۲۷}

در این میان، گردشگری روستایی نیز می تواند به عنوان یک کلیت، تمامی گونه های گردشگری را دربرگیرد و با تأسیس امکانات و خدمات مورد نیاز در نزدیکی روستاها و پیرامون آن ها، همچنین ایجاد فعالیت های جنبی با توجه به سنت ها و آداب و رسوم ساکنان این روستاها، تنوع اقتصاد ملی و فرصت های چندگانه ای را با ایجاد شغل های جدید و متنوع در ارتباط با گردشگری، همچون تأمین اتاق برای گردشگران، تهیه غذا، خردفروشی، حمل و نقل و ایجاد سرگرمی، فراهم آورد.^{۲۸} به طور کلی، زمینه های ساماندهی گردشگری در دریاچه ارومیه را می توان در چارچوب مواردی همچون: ایجاد راه های آسفالتی بین مناطق گردشگری و نواحی شهری و روستایی، توسعه ارتباطات، ایجاد تأسیسات و تسهیلات گردشگری در زمینه ساختمان، هتل و فضای سازی محیط، ایجاد شهرک های گردشگری و سکونتگاه های اقامتی ارزان قیمت، همراه با تبلیغات، تهیه و توزیع انواع نقشه ها و بروشورهای گردشگری و نظیر این ها دانست.

توسعه گردشگری پایدار این منطقه باید بر پایه گردشگری مبتنی بر جامعه شکل گیرد. در این رویکرد، به گردشگری و دخالت جامعه در فرایند برنامه ریزی و توسعه و پیشبرد انواع گردشگری پرداخته شود که فایده هایی برای اجتماعات محلی ایجاد می کند. با این رویکرد، منافع توسعه گردشگری برای ساکنان محلی تضمین می شود و منافع ساکنان به حداکثر می رسد، گردشگری بهتر پذیرفته می شود و مشارکت در حفظ

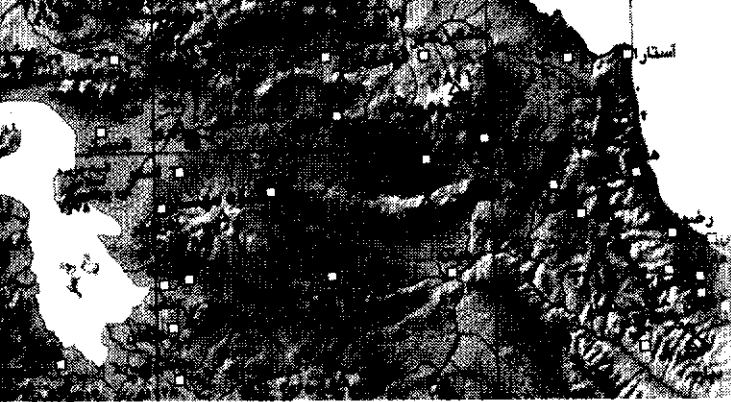
گردشگری دربرگیرنده شناخت پویایی های سیستم گردشگری و تجزیه و تحلیل گردشگری به عنوان فعالیتی تجاری بر مبنای درکی ساختاری و احتیاج مدیریتی در یک بازار پیچیده است.^{۲۹} بازاریابی در این منطقه می تواند، فعالیت هایی همچون تعیین هدف های بازاریابی، تدوین راهبردهای بازاریابی، تهیه و اجرای برنامه ترویج و ارائه خدمات اطلاع رسانی گردشگری را دربرگیرد. این فعالیت ها می توانند مبتنی بر راهبردهایی همچون شناسایی بازارها، تجزیه و تحلیل گردشگران و تبلیغات گردشگری باشد.^{۳۰} در این بین، بازاریابی به وسیله بخش خصوصی فعال در زمینه تجارت گردشگری نیز می تواند در کنار بازاریابی دولتی، در افزایش تقاضا برای گردشگری در این منطقه مؤثر واقع شود.^{۳۱}

راهبردهای دیگر که در زمینه توسعه صنعت گردشگری در این منطقه شکل می گیرد، می تواند در زمینه های متفاوتی باشند و در یک مجموعه کلی، در زمینه گردشگری پایدار اعمال می شوند. گردشگری پایدار می تواند به عنوان فلسفه ای که در توسعه پایدار ریشه دارد، برای پاسخگویی به نتایج عملی نیازها در برابر آثار منفی صنعت گردشگری در نواحی مقصد به کار آید^{۳۲} و خود سه کاربرد مهم در منطقه دارد:

۱. بهبود کیفیت زندگی میزبانان ۲. مهیا کردن کیفیت بالای تجربه گردشگری برای بازدیدکنندگان ۳. حفظ کیفیت محیط زیست در رابطه با محیط انسانی و طبیعی.^{۳۳}

برای دستیابی به گردشگری پایدار ضروری است، ظرفیت و آستانه آن در منطقه، به عنوان زمینه های اقتصادی پایداری منابع مورد توجه قرار گیرد. راهبردهای گردشگری پایدار در دریاچه ارومیه می تواند در زمینه حفاظت از پایداری منابع حیاتی (فرهنگی، اجتماعی، طبیعی) و ایجاد پایداری در بهره روری درازمدت با مشارکت مردم و حفظ تنوع و گوناگونی گردشگری، همراه با افزایش سطح رفاه عمومی شکل گیرد.^{۳۴}

در زمینه برنامه ریزی برای توسعه صنعت گردشگری در دریاچه ارومیه، در نظر گرفتن یک دیدگاه منطقه ای ضروری است؛ دیدگاهی که در چارچوب یک کلیت انسجام یافته از یک حوزه گردشگری، با تأکید بیش تر بر دریاچه ارومیه و با توجه به بایسته های موجود در آن و در نظر داشتن روابط منطقه ای بین شهرها و روستاهای اطراف، بتواند به راهکارهای مدنظر توسعه دست یابد. این کار با توجه به قابلیت های موجود و بازدیدی سریع و اندک سرمایه گذاری، می تواند مفید واقع شود. شکوفایی عملکرد گردشگری در چارچوب توسعه منطقه ای می تواند، گامی در جهت تقویت اقتصاد روستاها و شهرهای کوچک و میانی باشد. علاوه بر آن، جریان مهاجرت به بیرون (برون کوچی) را با ایجاد اشتغال و افزایش سطح درآمد کاهش دهد. گردشگری در چارچوب برنامه ریزی منطقه ای این قابلیت را دارد که چون کاتالیزوری، با انتقال قوه خرید مناطق شهری بزرگ و مراکز صنعتی به مناطقی که کم تر توسعه یافته اند، به کاهش نابرابری های درون منطقه ای و منطقه ای کمک کند.^{۳۵}

۲۵. خاماچی، بهروز. جغرافیای دریاچه ارومیه. مجله رشد آموزش جغرافیا. شماره ۲۳. ۱۳۶۹. ص ۷۷.

۲۶. لجن دریاچه ارومیه، مجله رشد آموزش جغرافیا. شماره ۲۷. ۱۳۷۰. ص ۴۷.

۲۷. سقایی، مهدی. شهرهای ساحلی و گردشگری دریایی. مجله شهرداری ها. شماره ۳۸. ۱۳۸۱. ص ۱۷.

۲۸. همان، ص ۱۷.

29. Orams, Marls. Marine Tourism. Routledge. 1999. p: 37.

۳۰. رضوانی، علی اصغر. جغرافیا و صنعت توریسم. انتشارات پیام نور. ۱۳۷۴. ص ۱۹.

۳۱. قره‌زاد، حسن. اقتصاد و سیاستگذاری توریسم. انتشارات مانی. ۱۳۷۴. ص ۴۹.

32. T. hvenegaard. clen, Ecotourism, the Journal of tourism. vol. 5.no 20. 199 4. p:24.

33. Fennal. Danid, A. Ecotourism. Rout ledge. 1999. p: 57.

۳۴. رضوانی، علی اصغر. اکوتوریسم و نقش آن در حفاظت محیط زیست. مجله اطلاعات سیاسی اقتصادی. شماره ۱۷۳-۱۷۴. ۱۳۸۰. ص ۲۳۴.

35. Fennal, Danid; Ibid, p: 40.

۳۶. تحقیقات محلی نگارندگان.

37. Sharply, Richard. Rurul Tourism and challenge of tourism diversification. Tourism Management. Vol. 23. 2002., p: 335.

۳۸. آمار اخذشده از سازمان ایرانگردی و جهانگردی استان آذربایجان غربی. ۱۳۸۱.

39. Lumsdon. Les. Tourism marketing. london. thomson. 1997. p: 20.

۴۰. سقایی، مهدی. بررسی صنعت توریسم در شهرستان بندر گز. پایان نامه کارشناسی. دانشگاه اصفهان. ۱۳۸۰. ص ۱۴۷.

41. Ritchie, Robin. B. J. and J.R. Brent Ritchie. A framework for an industry supported destination marketing in formation system. Tourism management. 23(2002). p: 440.

42. Berry- sue and adele ladkin. sustainable tourism. Tourism management. vol. 18. No. 7. 1997. p:323.

۴۳. سینایی، وحید. توسعه پایدار و گردشگری. مجله اطلاعات سیاسی اقتصادی. شماره‌های ۹۶-۹۵. ۱۳۷۵. ص ۱۲۶.

44. Fennal; Ibid. p: 21.

۴۵. جمعه پور، محمود. دستیابی به توسعه پایدار انسانی بر محور گسترش صنعت گردشگری و استفاده از قابلیت های جغرافیایی سرزمین ملی. مجموعه مقالات همایش بین المللی رویکرد فرهنگی به جغرافیا. ۱۳۸۱. ص ۸۸.

46. Hall, C. Michael. Trends in ocean and coastal tourism: the end of the last frontier, ocean and castal mahayement. 44: 2002. p: 603.

۴۷. خاماچی، بهروز. لجن دریاچه ارومیه. پیشین، ص ۴۵.

۴۸. شاریلی، جولیا ریچارد. گردشگری روستایی. ترجمه رحمت الله منشی زاده. انتشارات منشی. ۱۳۸۰. ص ۴۱.

۴۹. سازمان جهانی جهانگردی. برنامه ریزی ملی و منطقه ای جهانگردی. ترجمه محمود عبدالله زاده. انتشارات دفتر پژوهش های فرهنگی. ۱۳۷۹. ص ۱۸.

۵۰. سقایی، مهدی. بررسی صنعت توریسم در شهرستان بندر گز. پیشین. ص ۱۶۰.

منافع افزایش می یابد.^{۴۹} در این میان، توزیع اثرات گردشگری در سطح منطقه و خارج از آن، چگونگی توزیع جغرافیایی منافع حاصل از گردشگری برای هر واحد سرمایه گذاری، نحوه ارتباط با سایر بخش های اقتصاد محلی و بهبود و رشد مدیریت مؤثر گردشگری در منطقه، از جمله عواملی هستند که در انتخاب برنامه ها و جهت گیری توسعه صنعت گردشگری باید مدنظر قرار گیرند. باید به یاد داشت که توسعه صنعت گردشگری درمقیاس کوچک تر، به طور مستقیم سود بیش تری درمقیاسه با صنعت گردشگری درمقیاس وسیع، نصیب جوامع محلی می کند.^{۵۰}

زیر نویس

۱. رهنمایی، محمد تقی. توسعه گردشگری، فرصتی جدید برای مدیریت شهری. مجله شهرداری ها. شماره ۴۳. ۱۳۸۱. ص ۳۲.
۲. باهر، حسین. نگاهی تازه به گردشگری. نخستین همایش جهانگردی و جمهوری اسلامی ایران. کیش. ۱۳۷۹. ص ۴۱۰.
۳. روزنامه اطلاعات، ۸/۱۱/۱۲.
۴. سرلک، احمد. جهانگردی و رفاه اقتصادی. مجله اطلاعات سیاسی اقتصادی. شماره های ۱۷۳-۱۷۴. ص ۲۴۰.
۵. غازی، ایران. جهانی فکر کردن و منطقه ای عمل نمودن. مجموعه مقالات نخستین همایش توسعه سیروسایح در استان چهارمحال و بختیاری. ۱۳۷۶. ص ۴۱.
۶. کازه، ژرژ و دیگران. آمایش جهانگردی. ترجمه صلاح الدین محلاتی. انتشارات دانشگاه شهید بهشتی. ۱۳۸۱. ص ۵.
۷. خورشید دوست علی. مقدمه ای بر پالئونو مورفولوژی و ژئومورفولوژی دریاچه ارومیه. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی شماره ۱۴. ۱۳۶۸. ص ۱۴۹.
۸. موحد دانش، علی اصغر. هیدرولوژی آب های سطحی. انتشارات سمت. ۱۳۷۳. ص ۱۶۶.
۹. نمدالیان، علی رضا. دریاچه ارومیه دستخوش تغییرات دوره ای. مجموعه مقالات اولین همایش دریاچه ارومیه. ۱۳۷۹. ص ۹.
۱۰. ربیعی، بدیع. جغرافیای مفصل ایران. ج ۱. انتشارات اقبال. ۱۳۶۷. ص ۱۶۴.
۱۱. قنبری، عبدالله. زمین شناسی مهندسی و ساینز مونتونیک دریاچه ارومیه. مجموعه مقالات اولین همایش دریاچه ارومیه. ۱۳۷۹. ص ۶.
۱۲. افشار سیتانی. ایرج. نگاهی به آذربایجان غربی. جلد اول. انتشارات نسل دانش. ۱۳۶۹. ص ۸۸.
۱۳. نمدالیان، پیشین، ص ۱۰.
۱۴. پتروف، م. پ. مشخصات جغرافیایی طبیعی ایران. ترجمه ه. گلاب. انتشارات دانشگاه تهران. ۱۳۶۹. ص ۸۶.
۱۵. افشار سیتانی. پیشین، ص ۸۹.
۱۶. همان. ص ۸۸.
۱۷. خورشید دوست، پیشین، ص ۱۴۹.
۱۸. ربیعی، پیشین، ص ۱۶۴.
۱۹. خاماچی، بهروز. جغرافیای دریاچه ارومیه، مجله رشد آموزش جغرافیا. شماره ۱۹. ۱۳۶۸. ص ۴۴.
۲۰. افشار سیتانی، پیشین، ص ۹۳.
۲۱. نصیری، ناصر و دیگران. پارک ملی دریاچه ارومیه. انتشارات اداره کل حفاظت محیط زیست آذربایجان غربی. ۱۳۷۵. ص ۴۵.
۲۲. همان، ص ۳۰.
۲۳. سازمان حفاظت محیط زیست. نشریه پارک ملی دریاچه ارومیه. ۱۳۶۰. ص ۱۰.
۲۴. نصیری، ناصر و دیگران. پیشین، ص ۳۴.